

LA PREX EUCARÍSTICA DE LA TRADITIO
APOSTOLICA D'HIPÒLIT DE ROMA I LA REGULA
DE L'ORACIÓ CRISTIANA DE L'AMBROSIASTER*

per Miquel dels Sants GROS I PUJOL

RESUM

El text de la *Traditio Apostolica* i la seva atribució a Hipòlit de Roma són encara qüestions controvertides. En aquest estudi proposem una nova consideració del text a partir de l'estudi de la *prex* eucarística, corresponent a una comunitat establerta a Roma amb fortes influències orientals i que, presidida per Hipòlit, va voler legitimar la seva apostolicitat.

Paraules clau: *Traditio Apostolica*, Hipòlit, Roma, pregària eucarística, dom Botte.

THE EUCHARISTIC *PREX* OF HIPPOLYTUS OF ROME'S *TRADITIO APOSTOLICA* AND THE *REGULA* OF AMBROSIASTER'S CHRISTIAN PRAYER

ABSTRACT:

The text of the *Traditio Apostolica* and its attribution to Hippolytus of Rome are still matters of controversy. In this paper we propose a new consideration of the text on the basis of the study of the Eucharistic *prex*, pertaining to a community with marked Eastern influences which was established in Rome and which, led by Hippolytus, sought to legitimise his apostolicity.

Keywords: *Traditio Apostolica*, Hippolytus, Rome, Eucharistic *prex*, Dom Botte.

* Agraïm al doctor Josep M. MASNOU l'ajuda prestada en la redacció d'aquest article.

Dom Bernard Botte, monjo benedictí de Mont Cesar (Bèlgica), bibliista, patròleg i liturgista, coneixedor de moltes llengües orientals, s'aventurà a reconstruir el text, en principi perdut, de la *Traditio Apostolica* (TA). Aquesta tasca, difícil, la va completar l'any 1963 amb la publicació de la segona edició, considerada per ell com la més completa i definitiva. En el context de la celebració del Concili Vaticà II, els seus estudis van contribuir als treballs de la reforma litúrgica i a la redacció del cànon II del nou missal romà, basat en el text de la TA. No obstant, com que dom Botte era una persona prudent i intel·ligent, ja la va subtítular «assaig de reconstrucció». El motiu era que es tractava d'una tasca difícil a causa dels testimonis conservats i el seu estudi crític. També va establir l'autoria del text, d'acord amb els testimonis indirectes que s'han conservat, i l'atribuí a Hipòlit de Roma, creient que era un text íntimament relacionat amb aquest autor quelcom singular i difícil d'identificar.¹ Malgrat tot, en aquelles dates, no crec que cap altre investigador de l'antiguitat cristiana fos capaç de dur a terme la tasca que va fer dom Botte.

L'edició de la TA va originar, com és lògic, dubtes i crítiques. Se'n va fer ressò i testimoni monsenyor Aimé Georges Martimort en un article en què intenta respondre a les objeccions que se li fan defensant, en tot, la interpretació proposada per Botte a aquests problemes. Posteriorment, Marcel Metzger va estudiar el text editat per Botte, comparant-lo amb els textos paral·lels de constitucions jurídiques i litúrgiques de l'Església antiga, i intentà demostrar que la TA era un exemple més d'aquesta tipologia de textos eclesiàstics que es desenvolupà al llarg dels segles III i IV. En aquest article insistia en l'atribució d'aquests textos a determinats apòstols per fonamentar-ne l'autoritat, i també desfeia totes les hipòtesis que va formular dom Botte.² Aquestes consideracions i la identitat difícil d'establir sobre la figura d'Hipòlit de Roma com a autor d'aquest text han portat a menystenir la proposta de dom Botte. L'any 2007 Matthieu Smyth, professor d'Estrasburg, fa un estudi exhaustiu de la *prex* de la TA en el seu aspecte teològic i demostra, en la línia de Metzger i altres estudiosos, que la *prex* de la TA és un text oriental, d'origen antioquè, que no té cap relació amb els textos eucarístics occidentals, especialment els romans.³ Aquest estudi

1. Dom Bernard BOTTE, *La Tradition Apostolique de Saint Hippolyte: Essai de reconstitution*, Münster, Aschendorff, 1963.
2. Marcel METZGER, «A propos de règlements ecclésiastiques et la prétendue *Tradition Apostolique*», *Revue des Sciences Religieuses*, núm. 66 (1992), p. 249-261.
3. Matthieu SMYTH, «L'anaphore de la prétendue tradition apostolique et la prière eucharistique romaine», *Revue des Sciences Religieuses*, núm. 81 (2007), p. 95-118.

és molt important, ja que permet establir les bases teològiques i litúrgiques d'aquest text, originat en un context siríac, però que era present a la ciutat de Roma en un període convuls pel que fa a les definicions dogmàtiques.

D'altra banda, sobre l'atribució de l'obra a Hipòlit de Roma, aquesta es va fer per l'existència d'una estàtua romana dedicada a Hipòlit, trobada a la via Tiburtina i, avui, col·locada a l'entrada de la Biblioteca Vaticana, on hi ha inscrites les obres atribuïdes a Hipòlit, entre les quals la TA. Sobre aquesta estàtua, darrerament, disposem d'un estudi especialitzat fet per María José Pena que aprofundeix en aquesta obra i la seva autoria.⁴ Segons aquesta autora, l'estàtua conservada no és d'una sola peça, sinó que està formada per tres parts que reaprofiten materials anteriors. Així, la cara i les mans serien fetes per representar sant Hipòlit, mentre que el cos correspondria a diverses estàtues femenines anteriors i que van ser reaprofitades. El tercer element diferenciat seria el seient en el qual estan inscrites en grec les obres que va escriure Hipòlit. Aquesta estàtua commemorativa realitzada d'aquesta manera ens fa adonar que es tracta d'una obra feta amb pocs recursos per una comunitat lligada a Hipòlit que en va voler guardar el record.

LA PERSONALITAT DE SANT HIPÒLIT A ROMA

Hipòlit és una figura discutible que, en les obres conservades, uns l'anomenen *prevere* i per a d'altres era *bisbe*.⁵ Escriptor cristià i, segons sembla, deixeble de sant Ireneu pel que fa al tractament del tema de les heretgies, nascut vers 170 a Roma i mort màrtir a Sardenya —on havia estat exiliat junt amb el papa Poncià— vers l'any 235, com consta en el Catàleg Liberian. Hipòlit no va vacilar a acusar el papa Zeferí (199-217) d'afavorir els errors afegint l'acusació de laxisme davant dels penedits en les persecucions. És

4. María José PENA, «Hipólito-Virbio, San Hipolito y Pirro Ligorio», *Cuadernos de Filología Clásica: Estudios Latinos*, núm. 37 (2017), p. 265-282.
5. Hubertus R. DROBNER, *Manual de patrología*, Barcelona, Biblioteca Herder, 1999, p. 140-145. L'autor explica que Hipòlit va esdevenir bisbe pel fet d'entrar en conflicte amb el papa Calixt el 222 i estableix que el cisma durà fins l'any 235, quan l'emperador Maximià, en arribar al poder, va desterrar a Sardenya els dos bisbes de Roma: Poncià i Hipòlit. Ambdós van morir desterrats, però, com els bàndols romans, es van reconciliar durant el pontificat d'Anter (235-236), ja que el papa Fabià va traslladar les seves restes a Roma, on els donà sepultura el mateix dia (13 d'agost).

el darrer pare de l'Església occidental que va escriure en grec i són poques les seves obres, fins ara identificades, i per elles es dedueix que dissentia de l'Església romana. Destaca la seva posició intransigent sobre els *lapsi* i la seva reconciliació; volia que tota la vida fossin condemnats. També els seus punts de vista sobre els «patripassians», que deixaven sense explicar la relació entre el Pare i el Fill. Hipòlit té una visió avançada sobre les relacions trinitàries. A més, utilitza textos orientals que no eren prou coneguts, esdevé cap d'una comunitat dissident a Roma i arriba a ser ordenat bisbe. Seria precisament per a aquesta comunitat que presidia per a la qual hauria escrit o fet escriure l'esmentada TA. El mateix títol ja indica un afany de legitimitat en les seves posicions i de ser veritablement l'Església autèntica de Jesucrist. Sembla que això hauria portat a la seva excomunió pel Papa. Hipòlit mantingué la seva dissidència fins que al final, abans del seu exili a Sardenya, es va reconciliar amb el Papa.

LA REGULA DE LA PREGÀRIA CRISTIANA DE L'AMBROSIÀSTER

L'Ambrosiàster continua essent un personatge quelcom difícil d'identificar.⁶ Malgrat tot, els estudis de Morin permeten deduir que era un prevere possiblement romà que abans havia estat al capdavant de càrrecs públics dins el funcionariat romà. Per part nostra, hem proposat identificar-lo amb el prevere Simplicia, que contribuï a la formació de sant Ambròs i va instruir sant Agustí en la seva preparació per al baptisme a Milà, d'on precisament serà elegit bisbe en morir sant Ambròs. És un suggeriment encara no demostrat, però ens sembla plausible i lògic. És el primer exegeta que comentà totes les cartes de sant Pau, i precisament en la primera carta de Timoteu 2,1-4, en parlar de l'oració cristiana, recomana seguir i imitar aquest text de sant Pau que ja és una cristianització de la tercera pregària jueva de l'àpat del sàbat. A més, arriba a afirmar que això és una *regula*, obligatòria per a les comunitats cristianes, i anomena els bisbes que la segueixen «sacerdotis nostri», és a dir, bisbes catòlics, perquè en tot es manifesta plenament fidel a les observances romanes catòliques. Aquest detall permet suposar que a la seva època hi havia altres

6. Oferim una hipòtesi d'identificació d'aquest autor a Miquel dels Sants GROS, «L'Ambrosiàster, autor d'un text litúrgic. Una nova hipòtesi de treball», *Revista Catalana de Teologia*, núm. 26 (2) (2001), p. 267-273.

«sacerdotes» que actuaven a part dins d'altres tradicions. Un d'aquests era, com podrem veure, l'esmentat Hipòlit com a cap d'una comunitat, i un altre, Novacià, del segle III, que també s'oposava a la reconciliació dels *lapsi* i tenia els seus propis punts de vista sobre la Trinitat.

LA PREGÀRIA DE SANT AMBRÒS

A continuació, oferim una comparació entre els fragments estudiats tal com es troben a la Traditio Apostolica i en diferents fragments de la tradició ambrosiana. En la primera columna hi ha el text en francès de la TA, segons la traducció de dom Botte, feta a partir dels testimonis existents d'altres llengües. Cal observar que és una oració plenament trinitària, que invoca el Pare, a qui va dirigida tota la pregària; en segon lloc, el Fill, recordant els fets més importants de la seva obra redemptora, incloent-hi l'eucaristia, i finalment, l'Esperit Sant, a qui demana que santifiqui i ompli l'Església i els creients en la seva lloança a Jesucrist. A l'altra columna, com que no tenim textos totalment romans d'aquesta època, hem reconstruït part del text de la *Laus*, emprat per Ambròs de Milà a la quarta catequesi postbaptismal predicada el dijous de l'octava de Pasqua. L'hem completat amb un pre-faci extret dels fragments arrians de Bobbio que contenen textos romans en què l'autor intenta veure-hi idees arrianes.⁷ Presenta la celebració eucarística formada per tres parts independents l'una de l'altra: la primera és una lloança al Pare per Jesucrist que recorda la seva obra redemptora sense esmentar explícitament la institució eucarística; la segona, anomenada *Oratio*, és un resum de les pregàries d'intercessió en les quals s'esmenta el poder civil i les necessitats de la comunitat cristiana, seguint en això la regula esmentada per l'Ambrosiaster; segueix després el cànon romà, introduït a Roma possiblement entre els anys 369 i 374, encara abans del Concili de 381 de Constantinoble, perquè la pregària preconsecratòria és dirigida a tota la Trinitat i no únicament a l'Esperit Sant. No tenim, per desgràcia, cap text sobre la celebració eucarística a la Roma papal fins a la introducció pel papa Damàs del *Canon actionis* romà a la litúrgia.⁸

7. Roger GRAYSON, *Scripta arriana latina I*, Turnhout, Brepols, 1982, coll. «Corpus Christianorum. Sèrie Latina», p. 244-245.

8. Miquel dels Sants GROS, «La regula eclesiàstica de la pregària cristiana segons l'Ambrosiaster i el cànon romà de la missa», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, núm. XXIX (2021), p. 87-99.

TRADITIO APOSTOLICA

1. Nous te rendons grâces, ô Dieu, par ton Enfant bien-aimé Jésus-Christ, que tu nous as envoyé en ces derniers temps comme sauveur, rédempteur et messenger de ton dessein, lui qui est ton Verbe inséparable, par qui tu as tout créé et que, dans ton bon plaisir, tu as envoyé du ciel dans le sein d'une vierge et qui ayant été conçu, s'est incarné et s'est manifesté comme ton Fils, né de l'Esprit-Saint et de la Vierge

2. C'est lui qui, accomplissant ta volonté et t'acquérant un peuple saint, a étendu les mains tandis qu'il souffrait pour délivrer de la souffrance ceux qui ont confiance en toi.

Tandis qu'il se livrait à la souffrance volontaire, pour détruire la mort et rompre les chaînes du diable, fouler aux pieds l'enfer, amener les justes à la lumière, fixer la règle (de foi?) et manifester la résurrection, prenant du pain, il te rendit grâces et dit:

LITÚRGIA MILANESA

1. *Laus Deo deferuntur, IV, 14*
<Dignum et iustum est nos tibi super omnia gratias agere, domine sancte pater omnipotens aeterne deus, qui incomparabili tuae bonitatis honestate lucem in tenebris fulgere dignatus es, mittens nobis Iesum Cristum suspiratorem animarum nostrarum, qui nostrae salutis causa humiliando se est, ex spiritu sancto et virgine natus.

ad mortem usque subiecit, ut nos ea que Adam amiserat immortalitate restitutos efficere sibi heredes et filios. Cuius benignitatis agere gratias tuae tantae magnanimitati quibusque laudibus nec sufficere possumus, petentes de tua magna et flexibili pietate accepto ferre sacrificium istud, quod tibi offerimus stantes ante conspectum tuae divinae pietatis per Iesum Cristum dominum et deum nostrum per quem petimus et rogamus. AMEN>

2. *Oratio*

Petitur pro populo, pro regibus, pro ceteris

3. *Canon actionis, IV, 21-22*

Fac vobis, inquit hac oblationem ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilem: quod figura est corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi. Qui pridie quam pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem, respexit in coelum ad te, sanc-

te Pater omnipotens, aeterne Deus, gratias agents, benedixit, fregit, fractumque apostolis suis et discipulis suis tradidit dicens:

Prenez, mangez, ceci est mon corps qui est rompu pour vous.

Accipite, et edite ex hoc omnes; hoc est enim corpus meum, quod pro multis confringetur.

De même le calice, en disant:

Similiter etiam calicem postquam coenatum est, pridie quam pateretur, accepit, respexit in coelum ad te, sancte Pater omnipotens, aeterne Deus, gratias agents, benedixit apostolis suis et discipulis suis tradidit, dicens:

Ceci est mon sang qui est répandu pour vous. Quand vous faites ceci, faites-les en mémoire de moi.

Accipite et bibite ex hoc omnes hic est enim sanguis meus.

Nous souvenant donc de sa mort et de sa résurrection, nous t'offrons ce pain et ce calice, en te rendant grâces de ce que tu nous as juges dignes de nous tenir devant toi et de te servir comme prêtres.

3. Et nous te demandons d'envoyer ton Esprit-Saint sur l'oblation de la sainte Eglise. En les rasemblant, donne à tous ceux qui participent à tes saints mystères d'y participer pour être remplis de l'esprit Sant, pour l'affermissement de leur foi dans la verité, afin que nous te louions et glorifiions par ton Enfant Jésus-Christ, par qui à toi gloire et honneur avec le Saint-Esprit dans la sainte Eglise, maintenant et dans les siècles des siècles.

AMEN

CONCLUSIONS

La comparació dels dos textos permet comprovar fàcilment que som davant dues tradicions ben diferents. La primera és més teològica, ordenada d'acord amb les tres persones de la Trinitat sense les pregàries d'intercessió que trobem en l'*Ambrosiaster*, mentre que la segona és fruit d'una tradició antiga d'origen jueu, formada per dues pregàries, la *Laus* i l'*Oratio* (pregàries d'intercessió), procedents de les pregàries de l'àpat del sàbat i, finalment, el *Canon actionis* romà que les completa. El fet d'atribuir la primera a Hipòlit fa pensar que som davant una comunitat, certament situada a Roma, però no a l'Església oficial de Roma. Aquesta comunitat seguia el prevere Hipòlit, convertit ja en bisbe d'aquesta, que aspirava a millorar en molts aspectes l'Església romana, tot imitant la primitiva comunitat apostòlica, com han fet la majoria dels grups cismàtics dins l'Església. Entre els signes propis d'aquesta comunitat presidida per Hipòlit, hi ha el fet d'instaurar el dret dels cristians a poder tenir a casa seva el pa i el vi eucarístics per poder rebre'ls cada dia, abans del primer àpat, amb l'advertiment, però, de vetllar per la seva correcta utilització i que el vi eucarístic no es vessi. Hi ha també l'existència d'àpats comunitaris no eucarístics, presidits pel bisbe i la clerecia, ritus que només es poden mantenir en comunitats petites i que a Roma la comunitat cristiana havia abandonat.

Totes aquestes pràctiques només les podien realitzar comunitats força reduïdes. A més, la comunitat també devia ser econòmicament feble, perquè en erigir una estàtua al fundador van aprofitar restes d'altres estàtues, i per la pèrdua de gran part de les obres d'Hipòlit, que s'explicaria perquè en van fer poques còpies. Aquests i altres detalls proven que la comunitat era poc extensa, i per tant, quan Hipòlit va ser exiliat a Sardenya, aquest fet va poder facilitar la desaparició de la comunitat. El retorn d'Hipòlit a la comunió romana no solament hauria permès la seva desaparició de la comunitat, sinó que fos considerat màrtir com la resta de bisbes màrtirs romans, tal com testimonia el Catàleg Liberià. Així doncs, el títol *Traditio Apostolica* hauria de ser traduït, segons les intencions del seu autor, com «la veritable tradició apostòlica», per legitimar-ne l'autoritat normativa.